

Ali Sedad Bey'in İkmâl-i Temyîz'i

Remzi Demir* ve Çiğdem Özbay**

Özet

Son dönem Osmanlı düşünürlerinden ve bilginlerinden biri de büyük tarihçimiz ve hukukçumuz Ahmed Cevdet Paşa'nın oğlu Ali Sedad Bey'dir. Daha ziyade *Mizânül-'Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usûl* (Mantık ve Yöntembilimde Akılların Ölçütü, 1885) adlı mantık çalışmasıyla tanınan Ali Sedad Bey, mantığın yanı sıra matematik, fizik¹ ve filolojiyle de ilgilenmiş ve bu alanlarda da mühim risaleler kaleme almıştır.

İkmâl-i Temyîz adlı küçük risalesi ise, felsefe ve kelâmla ilgilidir ve onun farklı bir yönünün aydınlanmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu bu eserin çevrimyazı ve yalınlaştırılmış metinleri verilecek ve düşünce tarihimiz açısından önemi gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ali Sedad Bey, Belâgat, Mantık, Felsefe, Kalam.

İkmâl-i Temyîz by Ali Sedad

Abstract

Ali Sedad Bey was one of the late Ottoman thinkers and intellectuals and was the son of our great historian and legislator Ahmed Cevdet Paşa. He is known for his logic book called *Mizânül-'Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usûl* (Criterion of Intelligence in Logic and Methodology, 1885). He was interested in mathematics, physics, philology in addition to logic and wrote important pamphlets in those fields.

İkmâl-i Temyîz is about philosophy and kalam and is important for the clarification of a different aspect of his thought.

In this study, transliteration and simplification of the *İkmâl-i Temyîz* will be presented and then its importance in the Turkish Intellectual History will be discussed.

Keywords: Ali Sedad Bey, Rhetoric, Logic, Philosophy, Kalam.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Bilim Dalı.

1 Termodinamik ile ilgili bir eseri, Türk Düşünce Tarihi açısından çok önemlidir; bu konuda yapılmış bir araştırma için bkz., Levent Çankaya, "Ali Sedad'ın *Kavâ'idüt-Tabavvûlât fi Harekâti-z-Zerrât* Adlı Eseri ve Termodinamiğin Türkiye'ye Girişi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

I

Ali Sedad Bey'in (1857-1900) 1882 yılında kaleme aldığı *İkmâl-i Temyiz* adlı risalesi, dönemin ünlü "Belâgat-ı Osmâniyye Tartışması"nın tarafı olarak karşımıza çıkmaktadır. Malum olduğu üzere Ahmed Cevdet Paşa, Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu belâgat derslerini *Belâgat-ı Osmâniyye* (İstanbul, 1298-1299) adıyla parça parça yayımladıktan sonra eser, tariflerinin yetersizliği, örneklerinin anlatılanı vermekten uzak oluşu ve ifade zaafı bakımından tenkit edilmiştir.²

Tartışmayı başlatan ve merkezinde yer alan kişi Abdurrahman Süreyya Mirduhizâde (1841-1904) olmuştur. Mirduhizâde, *Ta'likât-ı Belâgat-ı Osmâniyye* (İstanbul, 1299) başlıklı risalesinde, eserdeki ifade hatalarını eleştirmiş, bunun üzerine de Mekteb-i Hukuk talebelerinden biri *Hall-i Ta'likât* (İstanbul, 1299) ve Hacı İbrahim Efendi *Temyiz-i Ta'likât* (İstanbul, 1299) yazılarıyla tartışmaya dâhil olarak Mirduhizâde'nin eleştirilerinin yersiz olduğunu belirtmişlerdir. Mirduhizâde de bu iki cevabı *Tablil-i Hall*'inde (İstanbul, 1299) tenkit etmiştir.

Buna cevaben Mehmed Faik, Mahmud Esad ve Ali Sedad Beyler *Redd-i Tablil* (İstanbul, 1299) adlı eseri yayımlamışlardır. Akabinde ise Mahmud Esad Bey *İtmâm-ı Temyiz* (İstanbul, 1299), Ali Sedad Bey ise *İkmâl-i Temyiz* (İstanbul 1299) adlı risaleleriyle Mirduhizâde'yi eleştirmeyi sürdürmüşlerdir. Tartışma, sonunda Matbuat İdâre-i Âlisi'nin müdahalesi ile sona erdirilmiştir. Bütün bu yayınların odak noktası, esasen Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılış hataları ve millî bir belâgatın olup olamayacağı ve Türkçenin başka dillere karşı bağımsızlığı olmuştur.³

II

Ali Sedad Bey'in eserinden anlaşıldığına göre, taraflar arasındaki tartışma, sonuçta belâgat ilminin sınırlarını aşmış ve matematik felsefesi bağlamında rasyonalizm-emprizm tartışmasına ve hatta sonlara doğru kelâm ve mantık tartışmasına doğru evrilmiştir.

İkmâl-i Temyiz'de Ali Sedad Bey, matematiksel önermelerin [Mirduhizâde'nin savının aksine] duyumdan değil, akıldan üretildiğini savlamış ve "duyumsal apaçıklık" ile "akılsal apaçıklık" arasındaki farka temas ederek matematiğin "Kesin Bilimler"den sayılmasının akılsal apaçıklığa dayanmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Sonra Ali Sedad Bey, "Allah birdir" önermesinin Mirduhizâde tarafından "zanniyât"a, yani yakîn (kesin) olmayan önermelere emsal olarak verilmesine de karşı çıkmak suretiyle kelâmı farklı bir mecraya akıtmıştır. Ona göre 'vahdâniyet'i

2 Kâzım Yetiş, "Belâgat (Türk Edebiyatı)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992, s. 384-387.

3 Kâzım Yetiş, "Belâgat-ı Osmâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992, s. 387-388.

(Tanrı'nın Birliği'ni) zanna hamletmek cemiyeti yıkıma sürükler ve beşeriyeti, Sofistlerle ve bunların çağdaş Avrupa'daki temsilcileri olan (!) Nihilistlerle ve Komünistlerle aynı düzeye düşürür:

“Fennî deliller ve mantikî ilkeler ile ihtimâlden kurtarılıp ve tecrid olunup da yakîniyât mertebesine konulan önermeleri zanniyâttan saymak hiçbir kimsenin haddi değildir... Vahdâniyet, felsefede düşünceyle ispat olunarak yakîniyât sırasına geçirilmiş olduğundan onun zannî olduğunu iddia etmek, felsefe ve hukuk vesâir ilimleri ve fenleri esasından yıkmaya yürümek demektir.”⁴

Kanaatimize göre, “Belâgat-ı Osmâniyye Tartışması”na dâhil olan bütün risalelerin bir arada incelenmesi ve bilimin muhtelif dallarına yapmış oldukları katkıların açıkça belirlenmesi kültür tarihimiz açısından yararlı olacaktır.

4 Ali Sedad, *İkmâl-i Temyiz*, İstanbul 1299, s. 24.